

Begrip

moslims

christenen

No.75 mei/juni 1985

abt. per jaar f 16,-

Losse nrs. f 4,- incl.p.

Giro 4300211 t.n.v.

Cura Migratorum - Begrip

DE MOSKEE

"Begrip"

Luybenstraat 17

5211 BR DEN BOSCH

Tel: 073 - 145159

Het aantal moskeeën in Nederland groeit gestadig. Deze ontwikkeling beantwoordt duidelijk aan een bestaande behoefte van de islamitische gemeenschappen om hun godsdienst te kunnen beleven, óók of liever juist in de diaspora.

Garages, pakhuizen, afgedankte kerken, uitgaanscentra worden omgebouwd tot gebedsruimten. Dit vraagt veel financiële offers van de moslims, soms gesteund door kerken of gemeentes. Staatssubsidie wordt in beginsel niet meer verleend, sinds de aanbevelingen van het rapport van de commissie Waardenburg in de wind worden geslagen. Dit heeft als gevolg dat men financiële steun gaat zoeken in Libië, S.Arobië of in een ander kapitaalkrchtig islamitisch land. Zo ontstaan, met of zonder petro-dollars, vormen van buitenlandse overheidsinmenging, die politiek-religieuze conflicten teweeg brengen binnen de islamitische gemeenschappen in Nederland (Amsterdam; Overvecht). Hoe is de moskee ontstaan? Wat zijn de bouwkundige kenmerken? Welke functies kent de moskee, vooral hier in Nederland? Die van ghetto of van toevluchtsoord? Het eerste artikel van H.Vöcking (p. 2-8) beantwoordt deze vragen. De twee volgende artikelen (p. 11-16) gaan over de vraag óf en in hoeverre christenen moslims mogen helpen bij het zoeken naar gebedsruimten en welke risico's daaraan kleven.

Na enkele korte berichten kunt u de toespraak lezen van Mgr. Bomers (p. 18) t.g.v. de opening van de Taibah moskee in de Bijlmermeer.

De volksliteratuur van N.Afrika verwoordt in een fantasierijke parabel een waarschijnlijk negatieve ervaring met een lokale moskeebeheerder (p. 16).

Namens de redactie,

P.Reesink

Voorpagina nieuws haalde kardinaal Frings enkele jaren geleden, toen hij aan Turkse moslims toestond, het rituele gebed aan het einde van de vastenmaand Ramadan in de oostelijke vleugel van de Keulse dom te verrichten.

Minder publiciteit krijgt de Utrechtse R.K. Monica en Nicolaas parochie die al sinds enige jaren haar kerk tijdens de Ramadan ter beschikking van moslims stelt, zodat deze vastende islamieten hier hun gebeden kunnen verrichten. Sinds 10 jaar is het aantal moskeeën in Nederland van enkele eenheden tot ± 300 gestegen.

Het preciese aantal kan wel niemand zeggen, omdat de moslims niet over een centrale administratie beschikken. Wat men wel kan zeggen, is, dat de moskeeën in de diaspora - net als in de traditionele islamitische landen - meer zijn dan alleen gods- of gebedshuis. In het eerste deel van deze tekst moet daarom de historische ontwikkeling van het instituut "moskee" en wat er bij behoort, alsook de functie ervan binnen de islamitische gemeenschap beschreven worden (§ 1-5). Het tweede deel (§ 6) beschrijft daarna de speciale situatie in een niet-islamitische westerse samenleving.

§ 1. Ontstaan en ontwikkeling van de moskee.

Het Nederlandse woord "moskee" kan via de Franse benaming *mosquée* van het Arabische woord "*masǧid*" (uitspraak: *masjied*) afgeleid worden. De stam *s ǧ d* betekent "zich neerwerpen" en "*masǧid*" is de plaats, waar men zich neerwerpt. Het woord *masǧid* vindt men al in de koran, waar het verschillende betekenissen heeft. In Koran 2,144 en 2,149 wordt met dit woord de Ka'ba in Mekka aangeduid. In Soera 17,1 staat: "Lofprijzing aan hem, die Zijn dienaar bij nacht deed reizen van de Gewijde Moskee (in Mekka) naar de uiterste Moskee, waarvan Wij de omgeving gezegend hebben..." De uiterste Moskee wordt door de meest aanvaarde islamitische traditie als Jeruzalem geïnterpreteerd. Er is weliswaar ook een andere traditie, die deze *masǧid* als een hemelse gebedsplaats geïnterpreteerd wil zien (1). Weliswaar noemt de Koran in 22,40 en 18,21 ook niet-islamitische gebedsplaatsen *masǧid* (2). Maar tegenwoordig wordt deze benaming door de moslims uitsluitend voor hun eigen gebedsruimten

gebruikt.

De moskee is allereerst de plaats, waar gebeden wordt. Maar ze is nog meer, want de islam gaat verder dan de religieuze, de eredienst betreffende functie (3).

De eerste moskee in de islamitische geschiedenis was de woonhuis-moskee van Mohammed in Medina. Ze heeft model gestaan voor alle later gebouwde moskeeën. Deze eerste moskee bestond uit een vierkante binnenplaats met een zijlengte van telkens 50 meter, die door een ongeveer 3 meter hoge muur van ongebrande stenen omgeven was. Middenin stonden de hutten van de vrouwen van Mohammed; de qibla (gebedsrichting) was door een palmstronk aangegeven. Mohammed hielt hier "hof", want hier kwam de jonge islamitische gemeente bijeen, ook voor profane doeleinden. Zo ontving Mohammed hier buitenlandse delegaties. De huismoskee werd het religieuze en politieke centrum van de stadstaat Medina (4).

Bij de verspreiding van de islam stichtten de moslimse legers hun garnizoensteden (bijv. Kairouan), door eerst de moskee te bouwen en later eromheen de stad aan te leggen. Omdat dit in de veroverde steden niet meer mogelijk was, namen de nieuwe machthebbers een kerk in beslag, zoals bijv. die ter ere van Johannes de Doper te Damascus, en verbouwden die tot moskee. In de begintijd van de islamitische geschiedenis kwam het ook wel voor, dat christenen en moslims gezamenlijk een kerk gebruikten, zoals bijv. in Hims (Lat. Emesa, thans Homs, Syrië) tot in het jaar 921 (5).

§ 2. Architectuur van de moskee.

In de loop van de eeuwen namen de moslims bouwtechnieken en stijlelementen over van de veroverde volken, maar de plattegrond van de moskee van Medina bleef steeds bewaard.

De klassieke moskee bestaat uit een binnenplaats met put of fontein, die het de moslims mogelijk maakt zich vóór het gebed ritueel te reinigen.

Tegenwoordig beschikken de meeste moskeeën over aparte wasgelegenheden, die voor dit doel dienen, en de bron heeft nog alleen maar een decoratieve functie. Van de binnenplaats uit betreedt men de gebedsruimte met de rechter voet eerst.

De voorkant van de ruimte wijst altijd in de richting van Mekka. Bij de vormgeving van de ruimte werd van de eenvoud van de architectuur en de ongekunsteldheid van de installering heel vlug afgezien, want de moslims versierden hun ge-

net als de christenen, prachtig. Nieuwere hervormingsbewegingen, zoals de Wahhabieten in Saoedi Arabië, keerden tot de oude eenvoud terug. De hervormers beroepen zich op een uitspraak van Mohammed, die volgens Anas gezegd moet hebben: "Er zal over mijn Oemma (islamitische gemeenschap) een tijd komen, waarin ze met de schoonheid van hun moskee tegen elkaar zullen opbieden; dan zullen ze haar maar weinig bezoeken." (al 'Asḱalani, Faḥ al bāri, 1-362) (6).

2.1. Mihrāb.

Binnen de moskee wijst de mihrāb de gebedsrichting (qibla) aan, die in de eerste jaren van Medina op Jeruzalem georiënteerd was. Na de strijd met de Joden in Medina en de verovering van Mekka in het jaar 630 werd de Ka'ba tot het geestelijk centrum bevorderd en sindsdien buigen de moslims in deze richting (2,149). Volgens anderen was de oriëntatie naar Jeruzalem een tijdelijke noodzaak omdat tot 630 de Ka'ba nog niet gezuiverd was en Mohammed wilde voorkomen dat dit heiligdom, toen nog symbool van polytheïsme, blijvend vereerd zou worden als een stamheiligdom. Bidden in de richting van de Ka'ba is een religieuze verplichting waarvan men alleen ontheven is in geval van ziekte of tijdens één reis, als men op een rijdier, een schip of in een trein of vliegtuig zit (Koran 2,239) (7).

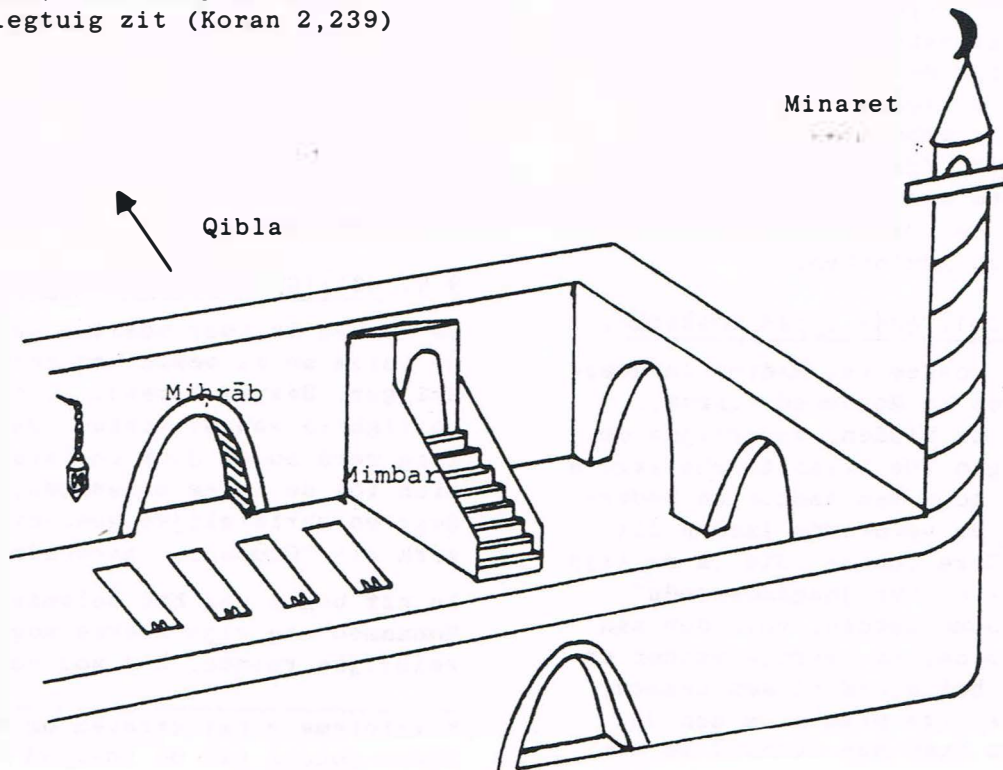
De mihrāb wordt door velen als symbool voor de poort van het paradijs aangezien. Men beroept zich daarbij op de *mi'rāġ* (hemelvaart) van Mohammed. In het museum van Bagdad bevindt zich een mihrāb uit de twaalfde eeuw, waarin men een kleine afbeelding van een minipoort kan waarnemen (8).

Als vrouwen al naar de moskee gaan voor het collectieve gebed, dan bidden ze in een door gordijnen of hekken afgescheiden ruimte, achter de mannen.

"Het is vrouwen toegestaan deel te nemen aan de gemeenschappelijke salaāt (gebed) in de moskee. De echtgenoten hebben niet het recht haar dit te verbieden tenzij men vreest dat een of ander kwaad haar zou kunnen schaden. Het is echter aan te bevelen voor vrouwen de salaāt gewoon thuis te verrichten en niet in de moskee, terwijl de beloning voor het verrichten van de salaāt in de moskee van kracht blijft" (9).

2.2. Minbar. (dikwijls uitgesproken als "mimbar")

Rechts van de *mihrāb* rijst hoog de minbar in de ruimte op, een verhoogde zetel, een soort navolging van de christelijke preekstoel, waar de prediker op gaat zitten, om de *Khuṭba* (preek) te houden op vrijdag bij het middagebed. De islamitische traditie meldt, dat Mohammed oorspronkelijk tegen

de stam van een palm zat, als hij tot zijn gemeente in Medina sprak. Zodra hij echter iets zeer belangrijks te verkondigen had, ging hij op een verhoogde zetel zitten om het buitengewone karakter van zijn uitspraak te onderstrepen.

De vier rechtgeleide kaliefen (Abū Bakr, 'Umar, 'Uṣmān en 'Alī) namen de gewoonte van Mohammed over. De volgende kaliefen lieten dit, zeer zeker om praktische redenen, achterwege en van toen af bleef de *minbar* de prediker voorbehouden. Dat leidde er later toe, dat inhoudelijk de toespraak op vrijdag minder politiek werd en de religieus-spirituele onderwerpen meer op de voorgrond traden. Tegenwoordig keert men toch weer naar de oude traditie terug, vooral wanneer in vele islamitische landen het ministerie voor godsdienstzaken de preken maakt en door de imams in de officiële moskeeën laat voorlezen. De preek op vrijdag krijgt daarmee ook een politieke functie.

Omdat de moskee in Medina nog geen minaret (toren) had, klonk de muezzin (*Mu'adḍin*) bij plechtige gelegenheden voor de oproep tot het gebed op het dak van een huis. Of de minaret gemaakt is naar het voorbeeld van de wachttorens van de kastelen in de woestijn of van de klokketorens van de christelijke kerken, of ze diende als bescherming van de oemma of als platform voor de *aḡān* (oproep) fungeerde, kan echter niet meer vastgesteld worden. In vele moskeeën nodigt de voorbidder direct vóór het gebed (*iḡāma*) nog eens met een oproep tot gebed (10) vanaf een verhoogde zetel (*dakka*) tot het gebed uit; de eerste oproep (*aḡān*) had immers al over de luidsprekerinstallatie van de minaret geklonken.

§ 3. De verschillende typen moskeeën.

In de eerste moskee van Medina ontmoeten de moslims en Mohammed elkaar, enerzijds om te bidden, anderzijds om te beraadslagen. De islamitische legers namen bij de bouw van kampen en nederzettingen in de veroverde landen dit model over. Deze centra, die in de tijderna "hoofd"- of "vrijdagsmoskeeën" (*djāmi'*) genoemd werden, voldeden aan de eis, als minstens veertig mannen op vrijdag voor het gebed bijeen kwamen, niet in de laatste plaats om aan de wereld om hen heen hun eenheid te demonstrenen.

De kaliefen en gouverneurs bouwden hun residenties naast de hoofdmoskeeën, waarin de kas bewaard werd en waar de "*diwān-s*" (bestuursorganen) hun bureau's hadden. Verder diende de moskee als plaats van rechtspraak. Maar al heel vroeg kwam het ook tot de stichting van onafhankelijke moskeeën, toevluchtsoorden van de verschillende stammen of partijen. Deze tendens is tot op heden blijven bestaan. Zo vinden we bijv. in Nederland moskeeën van Turken, Marokkanen, Surinamers enz.

Verder kent men de grafmoskeeën; ontstaan uit verbinding van de islam met tradities uit de tijd vóór de islam. Met behulp van de Koran, soera 18, vers 21: "Bouwt over hen een bouwwerk... Wij zullen over hen een plaats der aanbidding (*masdjid*) maken", wordt dan bewezen, dat het geen ongeoorloofde vernieuwing (*bid'a*) is.

Zo wordt in een Marokkaans godsdienstboek aan eerste jaars scholieren van het middelbaar onderwijs uitgelegd, waarom mausolea uit den boze zijn. Ze leiden af van het ware geloof, want ze kunnen afgoderij bevorderen; men zou de begravene als voorspreker bij God kunnen aanroepen. Een hadieth staat echter toe graven te bezoeken, omdat ze het hierna maals in herinnering brengen (cf. Koran 51,55) (11).

Bouwden vroeger de kaliefen, gouverneurs en rijke mannen de moskeeën als vrome stichtingen, tegenwoordig neemt de staat in de meeste islamitische landen de bouw en het beheer ervan op zich. Zelfs in het laicistische* Turkije bouwt tegenwoordig de regering resp. het Presidium voor religieuze aangelegenheden moskeeën, om privé-bouw tegen te gaan en ongewenste invloeden van de volksgodsdienst te weren.

§ 4. Heiligheid van de moskee.

De moskee is voor moslims de plaats, waar de islam en de oemma concreet gestalte krijgen. Daarom spreken ze ook van de heiligheid van de moskee. Deze ontwikkeling werd zowel door christenen, die zich tot de islam bekeerden, als ook door de christelijke gemeenten, die hun kerk als "Godshuis" aanduiden, beïnvloed.

In het begin was het helemaal niet zo. Mohammed zag zijn moskee nog als een wereldlijke ruimte. Hij zou zelfs aan een

* laïcisme = het streven om het openbare leven geheel aan de invloed van de godsdienst te onttrekken.

delegatie christenen uit Najraan toegestaan hebben het Paasfeest in zijn moskee te vieren. Tegenwoordig ziet men het zeer zeker niet graag, dat niet-moslims een moskee betreden. Een uitzondering vormt Turkije, dat sinds Atatürk ook aan niet-moslims het bezichtigen van moskeeën toestaat. Van de heiligheid van de moskee hangt ook de betekenis en het gewicht van de erin afgelegde eed af, alsook van het erin ondertekende contract.

De waardigheid van de moskee komt de ernst van de transactie ten goede. Vele moslims geloven in de heiligheid van de moskee en leggen er de nadruk op, omdat ze de zegen van God (*baraka*) bewerkstelligt. Dit geldt speciaal voor graf- en gedachtenismoskeeën. De *baraka* per excellence schenkt de Koran. Maar ook profeten en als heilig vereerde mannen en vrouwen kunnen deze zegen bewerken.

§ 5. Personeel van een moskee.

De Imam waakt erover, dat de heiligheid van de moskee in acht genomen wordt en leidt het gebed. Als hoofd van de gemeente wordt hem ook in rechtszaken om raad gevraagd. Hij wordt uitgenodigd, om bij de ondertekening van contracten de "*fātiḥa*"

(de eerste soera van de Koran) te reciteren, waardoor de handeling een plechtige, sacrale omlijsting krijgt.

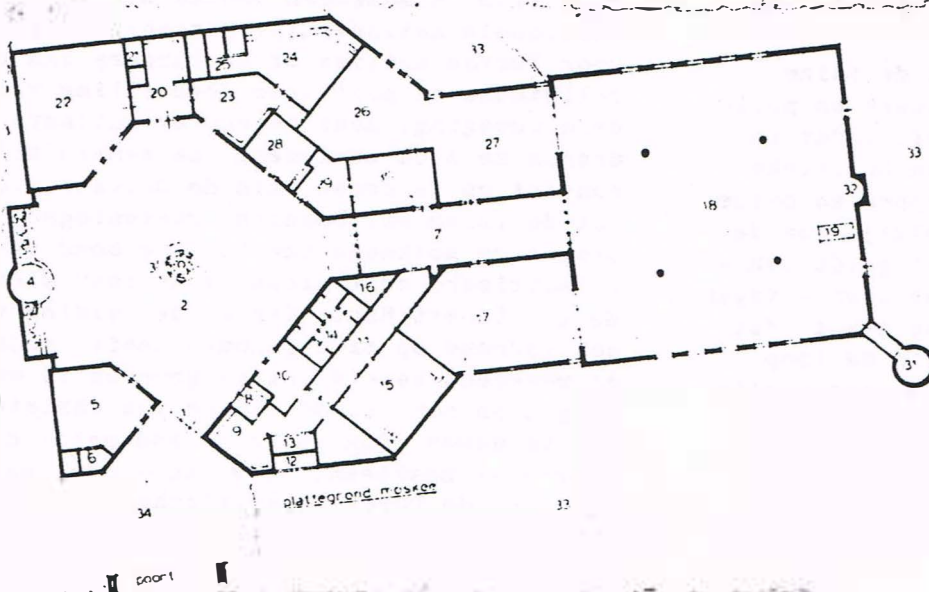
De taak van de muezzin is het de gelovigen vijf maal per dag tot het gebed op te roepen. De uitspraak van Mohammed wordt overgeleverd, volgens welke het aandeel van de oproeper tot het gebed op de dag van de opstanding gelijk zal zijn aan het aandeel van de *muğāhidīn* (strijders voor de verdediging het geloof) (12) in het paradijs-geluk.

De dienaren zijn verantwoordelijk voor de watervoorziening en voor de reinheid van de diverse vertrekken.

In de door de staat beheerde moskeeën hebben de imams, de muezzins en het dienstpersoneel de status van employé's of ambtenaren. Bij de onafhankelijke moskeeën kunnen ze slechts aangesteld worden, als door de stichter daar ook geld voor uitgetrokken was.

In Nederland zijn de imams en het personeel óf employé's van de beheerder van de moskee, dikwijls een stichting, óf zoals voor een aantal Turkse moskeeën - het Presidium voor Religieuze Zaken in Ankara stuurt de imams voor vier jaar en betaalt dan ook de salariering.

§ 6. Moskeeën in een westerse gesecculariseerde maatschappij. (13)

Plattegrond van de Molukse moskee in Ridderkerk; geopend op 1 oktober 1984.

(in Prana no. 38, pag. 49)

Uitleg plattegrond

1. Hoofdpoort; 2. Binnenplaats; 3. Room met bank vrombeen; 4. Fontein met monument waarop tekst: 'Er is geen God dan Allah en Muhammad is zijn Profeet'. (op het monument staat de Arabische tekst); 5. Portiersloge en boekshop; 6. Toilet; 7. Hoofdtoegang deur met daarachter de 'passage'; 8. Ingang heren naar wasruimte; 9. Garderobe; 10. Verblijfsruimte; 11. Gang; 12. Werkkast; 13. Meterkast; 14. Douche- en toiletruimte; 15. Grote wasruimte heren; 16. Werkkast; 17. Vergaderzaal heren; 18. Grote gebedsruimte heren; 19. Mīḥrab = Islamitische preekgestoelte; 20. Ingang naar recreatieruimte en garderobe; 21. Toilet; 22. Recreatie-ruimte c.q. ruimte waarin godsdienstlessen worden gegeven; 23. Ingang dames en garderobe; 24. Wasruimte dames; 25. Douche- en toiletruimte; 26. Verblijf- en vergaderruimte dames; 27. Gebedsruimte dames; 28. Mortuarium; 29. Rijkruiken; 30. Keuken; 31. Minaret; 32. Mīḥrab = gebedsruimte; vanaf deze plaats leidt de Imam vooranger het gebed; 33. Islamitische tuin; 34. Voorpleintje waarop fietsstalling.

6.

De moskee was en is nog steeds de plaats, waar de moslims voor het gebed bijeenkomen en de plaats van het onderwijs, want in de moskee leert men niet alleen de Koran van buiten, maar worden ook de eerste beginselen van de islamitische levenswijze bijgebracht. De moskee is altijd nog de plaats van politieke agitatie, hoewel niet zo intensief meer als in de tijd van Mohammed. Zo werden bijv. in de moskeeën in Iran de redevoeringen van Khomeini, waarin hij tot de strijd tegen de 'Sjah' opriep, óf voorgelezen óf van cassetes afgedraaid. In 1979 bezetten gewapende moslims de grote moskee van Mekka, om van hier uit het Saoedie-Arabische koningshuis ten val te brengen, dat volgens hun mening niet de ware islam voorstaat en verspreidt (14).

De economische ontwikkeling bracht sinds de jaren vijftig een volksverhuizing op gang, waarvan we de gevolgen op het ogenblik nog niet kunnen overzien. De Nederlanse maatschappij is thans een gesecculariseerde en pluralistische maatschappij, waartoe in de toekomst ook de islam zal behoren; nu reeds vormen de moslims met ongeveer 300.000 aanhangers de tweede grootste religieuze gemeenschap na de christenen.

Al bestaan er enkele fundamentele religieuze principes, die christendom en islam gemeen hebben, de principiële verschillen mogen niet verzwegen worden.

1. Principiëel staat de islam tegenover de openbare en politieke instituties positief, omdat in zijn systeem religieuze en politieke categorieën elkaar overlappen en beide dienstig zijn voor het welzijn van de moslimse maatschappij. Dit geldt ook - behoudens enkele uitzonderingen - tegenover een niet-islamitische staat. Het islamitische recht heeft in de loop van de eeuwen de status van een moslim in een niet-islamitische staat (*mustamin*) duidelijk omschreven. Het gaat ervan uit, dat het verblijf slechts tijdelijk zal zijn, en daarom overeenstemt met het gedrag van een gast of vluchteling (15).

2. De islam regelt het leven en handelen van het publieke en het privé-leven van zijn aanhangers (bijv. spijsgeboden). (Details van het interreligieuze samenleven).

3. De moslims zijn overtuigd van de superioriteit van de islam.

De moskeeën in Nederland zijn niet gemakkelijk te beschrijven, want ze verschillen van elkaar, zowel in de architectuur (moskeeën in Arabische-islamitische bouwstijl, verbouwde winkels, magazijnen, bedrijven en woningen) als ook in hun uitstralingskracht binnen de islam. Eén ding hebben ze allemaal gemeen, ze dienen als religieus en cultureel toevluchtsoord.

Men begint gewoonlijk met een gebedsruimte, waarin heel spoedig korancursussen (16) voor kinderen worden georganiseerd. Later volgen dan een boekwinkel, was- en doucheruimten, kapper, een kantine, die ritueel reine spijzen garandeert, verblijfs- en vergaderruimten. De Turk, Marokkaan, Pakistaan, Surinamer en Tunesiër ontmoet hier zijn landgenoten, met wie hij in zijn moedertaal kan praten. Hier vindt hij de sfeer van thuis.

Bovendien bestaan in Nederland moskeeën voor Nederlandse moslims (Den Haag, Amsterdam). Hier speelt het probleem van de taal niet meer die rol als in de moskeeën van de eerste groep. Wat in Nederland nog ontbreekt, is de "prestige-moskee" van de diplomaten van de islamitische landen, zoals die bijv. reeds in Brussel en in Londen gebouwd zijn.

De uitstralingskracht van een moskee onder de moslims en onder de niet-moslims hangt zeer sterk af van de imam of leider van de gemeente en zijn activiteiten. In Duitsland zijn de moskeeën van de Milli Görüş (Nationale heilspartij) gezochte plaatsen voor Turkse moslims of aanhangers van de religieuze en politieke doestelling van deze beweging, maar tegenover Duitsers gedragen ze zich afwijzend. Ze wensen alleen contact op te nemen, als de Duitser zich tot de islam wil bekeren. Daarentegen gedragen de moskeeën van het "verbond van islamitische cultuurcentra Keulen" zich anders. Sedert Nahit Dinçer de leiding van het verbond op zich genomen heeft, zijn de moskeeën bereid Duitse groepen te ontvangen en ook uitnodigingen van christenen aan te nemen. Ook in Nederland geldt dit voor veel moskeeën, bijv. voor die, aangesloten bij de Turks Islamitische Culturele Federatie. Eveneens wijzen moskeeën, die door de imams van de '*diyanet*', Presidium voor Religieuze Zaken, geleid worden, de dialoog met niet-moslims geenszins af (18). Ze zijn zelfs bereid, christenen als gasten bij het rituele gebed te accepteren.

In hun werkzaamheden (het verrichten van

het gebed, het uitvoeren van de handelingen van de eredienst ('ibādāt) en het onderwijzen) onderscheiden de verschillende moskeeën zich bijna niet van elkaar, omdat de islamitische traditie hun een zeker en ruim kader biedt. Ondanks de gemeenschappelijke doeleinden en hetzelfde programma werken de verschillende leiders van moskeeën niet onvermijdelijk samen; integendeel, het kan zelfs door hun politiek engagement tot hevige spanningen tussen de verschillende verenigingen en verbonden komen (19). Deze pluraliteit kent de islamitische gemeenschap sinds haar begin en de ontbrekende hiërarchische structuur, zoals de christelijke kerken die kennen, maakt het onmogelijk dit manco te camoufleren.

In het algemeen hebben alle islamitische organisaties echter hetzelfde probleem, als ze zich met de gesecculariseerde maatschappij in het westen geconfronteerd zien. Daarbij ondervinden zij enerzijds de secularisering van binnenuit. Zo maakt bijv. de jeugd van de tweede generatie zich uit de voegdij van de moskee los en geeft eerder toe aan de sociale druk van de Nederlandse maatschappij dan aan die van de islamitische gemeenschap (20). Anderzijds ontnemen onze seculariserende structuren hun de uiterlijke vrijheid, bijv. bij de bouw en vestiging van de moskee (21). In het vaderland zijn ze slechts beperkt door de bouwvoorschriften en onderworpen aan stedenbouwkundige ontwerpen.

De moskeeën zijn intussen een maatschappelijke realiteit geworden en uit het Nederlandse cultuurbeeld juist in hun meervormigheid niet meer weg te denken. De wettelijke grondslag voor hun bestaan geeft de grondwet, die de godsdienstvrijheid garandeert. Christenen en moslims leven bij ons deur aan deur en leren elkaar in de samenleving kennen. Dialoog kan echter niet slechts tot informatie over de andere godsdienst of tot onverschillige tolerantie beperkt blijven, maar beantwoordt pas dan aan zijn bete-

kenis, als de religieuze waarden wederzijds geaccepteerd en in acht genomen worden.

Kort samengevat:

1. Zowel de christen als de moslim staat in een gelovige houding tegenover God. Dat moet gerespecteerd worden. De teksten van het tweede Vatikaanse Concilie (22) en van St. Pölten (23) - om alleen deze te noemen - houden zich ermee bezig en wijzen wegen voor samenleven en dialoog.

2. Welke islam leren deze moskeeën? Is het een open islam, omdat God in het middelpunt staat en de gelovige erop uit is, zich aan zijn wil te onderwerpen? Zo ja, dan kan de moslim alle mensen respekteren, met hen samenleven en werken. Of is het een islam, die in zichzelf opgesloten is en verstard? Dan is zijn volgeling tegenover anderen stellig gesloten, omdat niet God, maar een religieus systeem in het middelpunt en centrum van zijn geloof staan.

3. De moskeeën in Nederland moeten ons er echter ook aan herinneren, dat er christelijke gemeenten in islamitische landen bestaan (bijv. Saoedi-Arabië), die niet over dezelfde vrijheden beschikken als de moslims in Nederland.

In Turkije bijv. is het de christenen niet toegestaan nieuwe kerken te bouwen, of zelfs maar oude te renoveren. Een geest van dialoog zou eisen, dat de moslims in hun landen zouden opkomen voor de rechten van de christenen (24).

De moskeeën zijn aanwezig en geven aan de moslim gelegenheid tot God te bidden. Bovendien mag zeker niet vergeten worden, dat de moskee in de loop van de eeuwen een religieus, sociaal, politiek en cultureel instituut in de islamitische maatschappij geworden is. De invloed en de ontwikkeling ervan in Nederland of in de diaspora kan nu nog niet ingeschat worden. De bouw van moskeeën is echter zeer zeker een keerpunt in de religieuze en politieke geschiedenis van Nederland.

Naar een artikel door H.Vöcking, Die Moschee, Ethnische Enklave-Religiöses Refugium, in CIBEDO- Texte, nr.30 (nov. 1984), bijgewerkt overeenkomstig de Nederlandse situatie.

Noten.

1. Cf. M.Borrmans, Jerusalem dans la tradition religieuse musulmane, in *Islamochristiana*, no. 7 (1981), p. 1-18.

2. Cf. Masdjid, in *Shorter Encyclopaedia of Islam*, Gibb and Kramers, Brill, Leiden, 1961 p. 330-352
3. Cf. G.Marçais, *l'Eglise et la Mosquée*, Paris, 1947, in *l'islam et l'occident*, p. 174-184.
4. H.Stierlin, *Architektur des islams*, Zürich, 1979, p.23 e.v.
5. *Shorter Encyclopaedia* op.cit. p. 322.
6. *Shorter Encyclopaedia* p. 340.
7. Cf. *Waakt over uw gebeden* p. 42 Sjeikh Mahmud Al Sawwāf, Islam Informatie Centrum Zuid Nederland. Hasseltstraat 284, Tilburg.
8. Stierlin, op.cit. p. 25.
9. *Waakt over uw gebeden*, op.cit. p. 68
10. Ibidem, p. 37-39.
11. Instruction Islamique, 1-ère année, El Ma'ārif, Rabat, thème 21, p. 137-140.
12. Dikwijls worden verzetsstrijders tegen een buitenlandse mogendheid ook *muğāhidīn* (uitspraak: moedzjahidien) genoemd. (bijv. in Algerije tijdens de onafhankelijkheids-oorlog tegen de Fransen, in Afghanistan momenteel tegen de Russen)
13. J.Jomier *La mosquée*; ongepubliceerde tekst van de Arras-studiedagen in 1984.
14. Cf. de nog te verschijnen *M.O.I. Publikatie, no. 15*, over islamitisch fundamentalisme, met name de lezing door prof.Dr.Werner Ende "Saudi Arabien und der fundamentalistische islam in der Gegenwart".
15. J.Hatschek, *Der Musta'min*, Berlin, Leipzig, 1920.
16. Thea Rijsewijk, Koranscholen in Nederland, in *Samen wijs*, jaargang 4, nr. 6, p. 183-186.
17. Het Moslim Informatie Centrum (Postbus 61217, 2506 AE Den Haag) geeft een Nederlandstalig islamitisch kwartaalblad uit "Qiblah" en verkoopt cassettes met opgenomen Vrijdagspreken.
18. Een aantal van deze moskeeën zijn verenigd in de Hollanda Diyanet Vakfı, Islamitische Stichting Nederland, Javastraat 2, 2585 AM Den Haag.
19. Barbara Wessel, "de Grote Moskee in Amsterdam", in *Uittocht* (blad van de basisbeweging) 1983-7, p. 6 en 7.
20. José de Koning, *Als de maat vol is* (VU, Amsterdam, 1984, doktoraal skriptie) Van 5 weggelopen Marokkaanse meisjes willen 3 haar kinderen later niet volgens de islam opvoeden, één wel, en één een beetje. (p. 196,201, 204, 213 en 217).
21. Ondanks de aanbevelingen van het rapport Commissie Waardenburg (jan.1983, Ministerie van W.V.C.) willen Kamer noch Regering subsidie verlenen voor de bouw van moskeeën op grond van het beginsel van scheiding tussen staat en godsdienst. Cf. ook J.Peters, *Moskee en Staat in Nederland* in de *Bazuin*, 17-6-1983, p. 3.
22. De verklaring over de houding van de kerk t.o.v. de niet-christelijke godsdiensten §3 en de dogmatische constitutie over de kerk §16.
23. Cf. *Begrip* nr. 69 (1984).
24. Zo hebben moslims vanuit Nederland met succes geprotesteerd tegen een dreigende sluiting van kerken in Koeweit.

Bibliografie.

Behalve de bronnen reeds vermeld in het artikel (cf.noten) kan men ook nog de volgende publikaties raadplegen:

Algemeen en architectuur.

Imaam en moskee, in *Het Beste uit Begrip* blz. 42-48 (=Begrip nr. 36)

Juynboll, *Handleiding tot de kennis van de Mohammedaanse wet*, Leiden, Brill, 1930 blz. 64-70.

G.Kuban, *Muslim religious architecture*, Leiden, Brill, 1974, 31 blz.

G.Mandel, *How to recognize islamic art*, Macdonald 1979.

F. de Miranda, *De moskee als kunstwerk en als huis van gebed*, Wassenaar, Mirananda, 1977, 92 blz.

W.Speiser, *Oosterse bouwkunst: islamitische, indische en oost-aziatische bouwkunst*, Deventer, Kluwer, 1969, 524 blz.

De Wereld van de islam, Den Haag, Gaade, 1966, 139 blz. (Gaade's wegwijzers door het rijk der bouwkunst).

F. Dasseto en A. Bestenier, *l'islam transplanté* (over de islam in België), EPO, 1984 chap. 1er.

Het rituele gebed en de preek

Het Beste uit Begrip blz. 17-21 (=Begrip nr. 25)

Waakt over uw gebeden, Muhammad Mahmud Al Sawwāf, 95 blz., Islam Informatie Centrum Zuid Nederland, Hasselstraat 284, Tilburg.

Kom tot het gebed, Moslim Informatiecentrum, 62 blz. Postbus 61217, 2506 AE Den Haag.

De preek in de moskee, in *Begrip* nr. 65.

Moskeeën in Nederland.

De Almelose moskee, in *Bijeen*, 8 (1975), nr. 4 (april) blz. 14.

H.A. Halbertsma, Moskeeruimte in Nederland, in *Informatiebulletin* (thans Qiblah), 2 (1978) nr. 1 blz. 7-17.

H.A. Halbertsma, Nieuwe moskeeën in Nederland, in *Qiblah*, april-juni 1979, blz. 22-27.

J. Slomp, Moskeeën in Nederland, in *Prana* nr. 38 (winter 1984), blz. 47-53, Postbus 125, Smyrnastraat 5, 7413 BA Deventer.

Taibah-news (in het Nederlands), speciaal nr. in verband met de officiële opening van masjid Taibah op 19-1-1985, Kraaiennest 125, Amsterdam Zuid-Oost.

Moskee en Nederlandse overheid.

Religieuze voorzieningen van ethnische minderheden in Nederland, (rapport commissie Waardenburg), Rijswijk, Min. van W.V.C., jan. 1983, 207 blz.

J. Waardenburg, The right to ritual, mosques in the Netherlands, in *Nederlands theologisch tijdschrift*, juli 1983, 37e jaargang, nr. 3, blz. 253-273.

J.Krajenbrink, Vreemdeling heeft recht op ruimte voor religie, in *Trouw* 23-2-1984.

G. Brugers, Moskeeën subsidiëren, maar niet als kerken, in *Trouw* 20-3-1984.

M.J. Arntzen, Overheidssubsidie voor islamitische gebedruimten? in *Nederlands Dagblad* 17-4-1984.

F.A. van Bakelen, de status van de imām in de Nederlandse sociale verzekeringswet en het arbeidsrecht, voordracht op het 2e symposium van het RIMO op 18-5-1984, Gorterlaan 29, 9721 ZA Groningen.

Moskee en politiek.

De grote moskee (verslag van de perikelen rond deze moskee in Amsterdam), K.M.A.N., Ferd.Bolsstraat 39, Amsterdam.

Wat is een vrije moskee? Verslag van een ontmoetingsavond in het Kompas (Amsterdam) op 6-2-1984. IKVOS, Amsterdam.

Tussen twee vuren (brochure en twee videobanden), LOMA, 1983, Luybenstraat 19, Den

Moslims helpen bij het vinden van Moskee?

Moeten en mogen we moslims helpen bij het vinden of bouwen van een moskee? vroeg een collega mij onlangs. Op die vraag wordt verschillend geantwoord, omdat er verschillende kanten aan zitten. Maar al te vaak wordt van één aspect uitgegaan ten koste van andere. De vraag van mijn collega staat niet op zichzelf. Verschillende gereformeerde kerken hebben deze vraag de laatste jaren op tafel gekregen. Zonder volledig te willen zijn, denk ik aan bijvoorbeeld Eindhoven, Nijmegen, Rotterdam, Alkmaar, Vlaardingen en Tiel.

We komen meestal in aanraking met drie invalshoeken. Sommigen beginnen van de praktische, anderen van de democratische en weer anderen van de theologisch-missionaire kant.

Practische kant.

De mensen die van de praktische kant uitgaan, zeggen: deze mensen zijn door ons bedrijfsleven hierheen gehaald. Ze zijn gekomen omdat ze thuis geen werk en dus ook nauwelijks te eten hadden. Het is onze plicht deze mensen te helpen. Ook volgens de Bijbel hebben vreemdelingen recht op naastenliefde, dat betekent recht op huizen, onderwijs en ruimtes om te bidden. Ze hebben niet de fondsen en de connecties om zelf een moskee te bouwen of een zaal te huren, laten wij ze daarmee helpen. Laten we eventueel tijdelijk een deel van onze eigen gebouwen ter beschikking stellen. Het is een kwestie van praktische naastenliefde. Deze mensen leven in een abnormale situatie; je kunt soms zelfs spreken van een nood-situatie. In een noodsituatie - het gevolg van de grote verschillen tussen arme en rijke landen - moet je helpen. Toen de joden na de tweede wereldoorlog hun door de nazi's verwoeste synagoges wilden herbouwen, hebben vele christenen hen daadwerkelijk geholpen. Daarmee hebben zij niet het jodendom als godsdienst bevorderd (ten koste van kerk en christendom) maar gewoon hun christenplicht gedaan door solidariteit te betonen met mensen die het slachtoffer waren geworden, niet slechts van gebrek aan godsdienstvrijheid, maar van vervolging. Deze praktische benadering laat zich ook met de Bijbel in de hand goed ver-

dedigen.

Democratische argumenten.

Nu kom ik op de democratische kant van de zaak. De vreemdeling heeft, net als iedere Nederlander, in ons land het recht, binnen door de wet aangegeven grenzen, zijn eigen geloof te belijden en te beleven. Dit recht heeft de Nederlandse moslim, maar ook de Turkse en Marokkaanse moslim. Dat recht heeft ook de Pakistaanse christen in een islamitische staat. Ook al zijn er b.v. Pakistaanse moslims die van mening zijn dat het christelijk geloof een gevaar is voor de islam, toch is de regering verplicht de christenen te helpen bij het vinden van plaatsen waar kerken kunnen worden gebouwd. Dat laat nog wel eens te wensen over, maar het gebeurt toch.

De christenen kunnen een beroep doen op de grondwet. Ook de christenen daar trekken vaak aan het kortste eind als minderheid. Zonder hulp, ook van moslimse zijde, zouden zij het in veel gevallen niet voor elkaar krijgen een plaats te vinden voor een kerk. Soms kunnen ze een beroep doen op rijke olielanden, maar de meeste christenen en moslims hebben niet zulke "rijke" connecties. Het meeste zendingsgeld gaat naar ziekenhuizen en scholen, niet naar plaatselijke kerken.

Wederkerig.

Ik noem opzettelijk dit voorbeeld vanwege de wederkerigheid. Christelijke minderheden in een moslim land zijn voor het verkrijgen van hun rechten afhankelijk van moslimse ambtenaren en invloedrijke burgers, soms ook wel van de welwillendheid van een plaatselijke moskee, die er geen bezwaar tegen maakt dat er een kerk in de buurt komt.

Zo zijn moslim-minderheden, bestaande uit buitenlanders en een klein aantal Nederlandse moslims, afhankelijk van andere burgers - waaronder christenen - voor de realisering van hun grondwettelijke (democratische) rechten op godsdienstvrijheid. Wanneer een plaatselijke kerk daarbij helpt, handelt ze in de geest van het christendom waarvan de belangrijkste en centrale gedachte is: God's liefde voor een verloren mensheid. Die reddende liefde mag niet worden gefsoleerd van de praktische naastenliefde en liefde voor vrijheid.

Bij het handhaven van godsdienstvrijheid behoort geen rol te spelen wat ik over die andere godsdienst denk. Het gaat om ruimte, geschapen door de wet. Het naleven van het nemen van maatregelen ten gunste van minderheden staat immers gelijk met het gebruik van politieke machtsmiddelen om bijvoorbeeld de eigen gevestigde positie als christenen te handhaven. Wie in de islam een gevaar voor het christelijk geloof ziet, moet daarvoor geestelijke wapens gebruiken, zoals het toerusten van de gemeente voor de ontmoeting met de islam.

Overigens heeft de islam ook een politieke kant en politieke aspiraties. Het is theoretisch mogelijk dat de moslims zich politiek gaan organiseren en een partij vormen, als de S.G.P. en de communistische partij. Zover is het echter nog niet.

Theologisch-missionair aspect.

Tenslotte het theologisch-missionair aspect van deze zaak. Wie daarmee begint en zich er uitsluitend door laat leiden, maakt mijn inziens (om het wat zwaar te zeggen) de verlossing los van de schepping. Volgens de wet van ons land en ook volgens de Bijbel heeft de moslim recht op godsdienstvrijheid en recht op naastenliefde.

Onze relaties met andere godsdienstige groeperingen worden beoordeeld in de theologie en met behulp van theologische geschriften die we samen erkennen als belijdenisgeschriften. Hoe dichter die andere groepering bij ons staat, hoe positiever de relatie.

Dankzij de oecumenische beweging zijn onze oordelen over andere christelijk kerken milder en positiever geworden. Door de oorlog zijn met name onze relaties met het jodendom positiever geworden. Ook ten aanzien van de islam zijn de laatste jaren de verhoudingen verbeterd. In christelijke kring gaat men de islam serieus nemen: de christelijke missiologie en theologie van de godsdiensten houden zich er intens mee bezig.

Met name de intentie van Mohammed om aan zijn volgelingen de God van de Bijbel, de God van Adam, Noach, Abraham en zijn zonen, David, Johannes de Doper en Jezus te prediken wordt door ons meer en meer serieus genomen. Er is bereidheid om naar elkaar te luisteren. In landen als Indonesië en Pakistan,

maar ook in Egypte, werken moslims en christenen samen aan de opbouw van hun land. Er worden gesprekken gehouden over de grote misverstanden en verschillen die er tussen moslims en christenen nog zijn. Die zijn er ook nog tussen protestanten en rooms-katholieken; toch werken ze - althans in Nederland - op allerlei gebied samen.

Tegen deze achtergrond is er mijns inziens niets tegen, indien - terwille van de goede verhoudingen nu en in de toekomst en de gesprekken over wezenlijke vragen als: wat denken moslims en christenen over Jezus Christus - als geste van goede wil kerken die om hulp worden gevraagd, een eenmalige gift of collecte voor dit doel aan de plaatselijke moskeein-aanbouw overmaken.

Conclusie.

Het bovenstaande maakt duidelijk dat ik alle drie aspecten tot hun recht heb willen laten komen. Door positief op zo'n verzoek in te gaan - de grootte van het bedrag is niet belangrijk; het gaat zeker niet om grote bedragen - voldoen we aan onze plichten. Aan onze burgerplicht door tolerantie en respect voor de vrijheid van godsdienst, maar tevens aan onze plicht tot naastenliefde. Tegelijk voldoen we aan de zendingsopdracht, want door een geste van hulpverlening houden we de deur open voor contacten en gesprekken over wat ons verbindt - zoals ons geloof in de Schepper - en wat ons scheidt onze verschillende visies op Jezus en Mohammed.

Door Drs. Jan Slomp.

Drs. Jan Slomp is predikant in algemene dienst voor de voorlichting over de ontmoeting met de moslims in onze samenleving.

Advies over verkoop van kerken door christenen aan moslims

Vooraf.

De verkoop van kerken is een steeds actueler wordende kwestie. Daarbij komen in toenemende mate ook moslims als kandidaat-koper in het vizier. Een zaak die veel haken en ogen heeft. Een kwestie ook waarvan de eventuele draagwijdte niet altijd direkt overzien wordt. Een heel konkreet verzoek om advies aan de stuurgroep moslims-christenen was de aanleiding om zich op deze problematiek te bezinnen en zo de opinievorming binnen de katholieke geloofsgemeenschap te stimuleren en te richten.

Verkoop van kerken: moeilijk maar aanvaardbaar.

De vrijheid van godsdienst ligt verankerd in onze grondwet. Dit heeft als consequentie dat ook moslims het recht hebben om hun geloof samen te kunnen beleven. Krijgen ze hiervoor ruimte? Bieden we hun als medemensen dezelfde ruimten die we zelf opeisen?

Als christenen zijn we eerbied verschuldigd aan alle mensen die God eren, ook als dat gebeurd op een andere wijze als de onze. Dit geldt heel in het bijzonder voor joden en moslims. Als christenen voelen we ons verplicht ons gastvrij te gedragen t.o.v. de vreemdelingen in ons midden. We willen er voor zorgen dat ze behoorlijk kunnen leven en wonen. We willen dat ze zich hier gelukking voelen, dat ze kunnen leven volgens hun eigen cultuur en godsdienst en dat ze daartoe de vereiste kans krijgen. In feite leven en wonen ze echter niet behoorlijk, voelen ze zich niet gelukking en krijgen ze weinig kansen kun cultuur en godsdienst uit te oefenen. Kortom, ze behoren tot de hedendaagse "armen van Yahweh", aangezien zij in onze maatschappij het meest getroffen worden door achterstand-situaties, bewuste of onbewuste onderdrukking, en vreemdelingenhaat. Jezus' voorkeur ging naar de verschoppelingen in de samenleving. Is dit ook onze voorkeur?

Als christenen willen we echter ook trouw blijven aan onze eigen godsdienst. We weten dat gebouwen daarin slechts een bijkomstige rol spelen (cf. Joh. 4,19-24). Niet plaats of ruimte, zelfs niet de tempel van Jeruzalem zijn be-

langrijk, maar de diepe innerlijke godsdienstige overtuiging. We weten ook, als we naar de kern van onze christelijke levenshouding zoeken, dat de liefde voor ons hoofdzaak is. "Wie niet liefheeft, is morsdood" (1 Joh. 3,14). Is het niet strijdig met de liefde als we onze lege kerken liever tot pakhuis of rommelwinkel laten worden dan ze in dienst te stellen van niet-christenen die, hoewel op een andere wijze, God eerlijk vereren? Het gaat tenslotte niet zozeer over islam en christendom maar over verhoudingen tussen mensen, tussen moslims en christenen.

Uit het voorgaande volgt dat christenen bereid moeten zijn moslimwerknemers te helpen bij het zoeken naar een geschikte gebedsruimte, zelfs bereid moeten zijn hun eigen kerk beschikbaar te stellen, als die wegens gebrek aan belangstelling niet meer gebruikt wordt, hoe moeilijk dat ook moge vallen.

Bezwaren tegen verkoop.

Zo gauw echter de verkoop van een kerk aan moslims concrete vormen begint aan te nemen komen er allerlei argumenten naar voren. Wij willen de voornaamste argumenten die pleiten tegen een dergelijke transactie hier op een rijtje zetten. Bij ieder argument voegen we enkele kanttekeningen toe.

1. Kerken en moskeeën hebben een binding aan hun eigen geloofsgemeenschap. Bovendien komt hier nog bij dat katholieke kerken gewijde sacrale ruimten zijn in tegenoverstelling tot protestantse kerken die slechts een verga-derruimte zouden zijn. Natuurlijk is er een binding zolang er een geloofsgemeenschap is. Als deze echter afwezig is, kan men niet meer spreken van binding. Waar blijft trouwens het sacrale karakter van een kerk in geval van ombouw tot tapijtenhal of gebruik als rommelkerk? Is het dan niet beter de kerk te laten gebruiken door gelovige mensen, die de gebedsruimte als een religieuze ruimte beschouwen, die geloven in Abraham, de profeten, die God loven en eren?
2. Het verkopen of beschikbaar stellen van kerken als moskeeën wekt

gevoelens van onbehagen op bij degenen die zich verbonden voelen met die gebouwen.

Inderdaad wekt verkoop van kerken in het algemeen deze gevoelens op. Zijn deze echter groter of kleiner als het gaat om verkoop aan moslims? Zijn deze gevoelens bespreekbaar? Moet de parochie of gemeente niet betrokken en begeleid worden bij zo'n verkoop, die dan kansen biedt op wederzijdse ontmoeting en dialoog?

3. Christenen mogen niet-christelijke godsdiensten niet actief bevorderen. Er ligt echter een groot verschil tussen het helpen van niet-christenen hun godsdienst te beleven en het actief bevorderen van een niet-christelijke godsdienst. Deze hulp kan een eerste stap zijn tot toenadering en dialoog. Maar dialoog vereist erkenning en respect van elkaar's eigenheid.
4. Er bestaat gevaar voor vervlaking en syncretisme. Zo'n indruk moet beslist vermeden worden. Een verkoop zou inderdaad verwarrend kunnen werken als sommige mensen gaan denken dat het er niet meer op aankomt of men al of niet christen is. Door een dergelijke transactie wordt noch de waarde van de islam vermeerderd, noch de waarde van het christendom verminderd. Door gemeenschappelijke waarden te erkennen (bv. geloof in één God, hiernamaals, verrijzenis) willen we de verschillen en tegenstellingen niet verdoezelen. Deze blijven bestaan. Dit neemt niet weg dat wij juist als christenen ook aan mensen met andere godsdienstige overtuigingen een kans willen geven. Dit moet dan wel gepaard gaan met een goede begeleiding van eigen gelovigen. Een duidelijke manifestatie van de islam via een kerkelijke ruimte geeft juist aanleiding tot diepgaande bezinning op het eigen geloof en de beleving ervan.
5. We zouden het meerwaardigheidsgevoel van de moslims kunnen opwekken of aanwakkeren: de is-

lam zou het christendom gaan vervangen, de moskee de kerk. Dit meerwaardigheidsgevoel bestaat inderdaad reeds bij de moslims, voor wie Mohammed de laatste profeet is met de definitieve uiteindelijke openbaring. Eenzelfde gevoel bestaat ook bij de christenen voor wie Jezus de enige poort is, de Weg, de Waarheid en het Leven.

De islamitische geloofsbeleving met zijn spijswetten en uiterlijke devotionele verplichtingen doet ook heel anders aan dan onze christelijke godsdienst in een gesecculariseerde wereld. (cf. I.D. nr. 9, sept.82,p.5). Ons geloof wordt echter niet aangevalen door hun geloof. Hun ijver kan ons stimuleren. Ook hier kan wederzijdse juiste beeldvorming het geloof dienen en dialoogbevorderend zijn.

6. De moslims zelf geven christenen elders (Saoedie Arabië, Turkije) geen kans op vrije geloofsbeleving, dus... Dit is inderdaad waar. Een van de redenen zou kunnen zijn dat het christendom in het verleden zich te veel geïdentificeerd heeft met de koloniale overheersende machten. Het gebrek aan vrije godsdienstbeleving blijft echter te betreuren, maar is niet na te volgen. Het is ook niet algemeen waar. In verreweg de meeste moslimlanden (Noord-Afrika, Midden Oosten, Pakistan, zelfs in Iran) bestaat die vrijheid wel.
7. Moslims zelf zijn anti-christelijk, agressief en niet tolerant. Onverdraagzaamheid is verkeerd waar en door wie het ook gebeurt. Zowel de islam (cf. Koran 16,25 en 29,46) als het christendom zijn in wezen tolerant. Beiden hebben echter in de loop van de geschiedenis tegen hun principes in gehandeld. Dit is niet goed te praten. Overigens wordt de onverdraagzaamheid van de islam nogal eens ten onrechte overdreven. Zo werden de christenen bijv. in de verspreidingsperiode van de islam niet verplicht moslim te worden; ze hadden een speciale eigen rechtspositie, die van dhimmi.

Onze traditionele Nederlandse tolerantie is er in de laatste jaren ook niet op vooruit gegaan vooral t.o.v. allochtone minoriteiten.

Dit werkt weer polarisatie, agressie en intolerantie in de hand.

8. Ze moeten het zelf maar opknappen.

Deze leuze van "ieder voor zich, God voor allen" is bepaald geen christelijke of- schoon wel westerse slagzin. Wij hebben 'gastarbeiders' hierheen gehaald om onze handel, economie en welvaart in de zestiger jaren en de eerste helft van de zeventiger jaren op te vijzelen. Wij hebben dus verplichtingen en zij hebben ook rechten.

9. Kerken zijn architectonisch weinig geschikt om als moskee dienst te doen. Dit is een kwestie waar de moslims zelf over moeten beslissen en niet wij. In de geschiedenis zijn zowel kerken als moskeeën gebruikt (Damascus, Turkije) als moskeeën als kerken (Cordoba).

T.a.v. de argumenten die op tafel komen kan men dus allerlei kanttekeningen plaatsen. De ongerustheid van sommige christenen die eruit blijkt is dikwijls gebaseerd op een verkeerde of onvolledige beeldvorming van de islam, waarvan helaas ook de kerken hebben toe bij gedragen.

De argumenten op zich zijn echter niet afdoende om verkoop van kerken te blokkeren.

Enkele van voornoemde bezwaren geven de schijn weer van een zich verdedigende kerk, die introvert is en de ander louter als concurrent beschouwt in plaats van een open kerk die respect toont voor andersgelovigen, met wie we veel gemeen hebben, zeker als het monothéïsten zijn. Bovendien klinkt er een totaal andere visie in door dan met name die verwoord door het Tweede Vatikaans Concilie. In het licht daarvan krijgen we ook een andere kijk op verkoop van kerken aan moslims.

Een vernieuwde kijk op de islam.

"De kerk ziet ook met waardering naar de moslims, die de éne God aanbidden,

de levende en uit zichzelf bestaande, de barmhartige en almachtige, de Schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij leggen zich er op toe zich met heel hun hart ook aan zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen zoals Abraham, naar wie het islamitische geloof graag teruggrijpt, zich aan God heeft onderworpen...

Waar in de loop der eeuwen tussen christenen en moslims niet weinig onenigheid en vijandschap is ontstaan, spoort de heilige kerkvergadering allen aan om, het verleden vergetend, zich ernstig toe te leggen op wederzijds begrip en in het belang van alle mensen de sociale rechtvaardigheid, de zedelijke goederen als ook vrede en vrijheid gezamenlijk te verdedigen en te bevorderen".

Het Tweede Vatikaans Concilie heeft een positieve kijk te zien gegeven op de andere wereldgodsdiensten en daarbinnen speciaal op de monotheïstische godsdiensten als jodendom en islam. Dit respekt en deze waardering had een nieuwe benadering tengevolge nl. de dialoog tussen de godsdiensten als geheel. Dit houdt in dat de andere godsdienst niet belemmerd wordt in het behouden van zijn eigen identiteit, ja zelfs mag men verwachten dat ondersteuning niet onthouden wordt om die ander als gesprekspartner serieus te nemen. Anders loopt men het gevaar van huichelarij of verkapt paternalisme, of verholen bekeringsijver beschuldigd te worden. Het Vatikaan beschouwt steeds meer de andere wereldgodsdiensten inclusief de islam als partners bij de opdracht van alle gelovigen te strijden in een geseclariseerde wereld voor vrede en gerechtigheid.

Conclusie.

Tegen deze achtergrond mag men stellen dat er geen principiële bezwaren aan te voeren zijn tegen verkoop of beschikbaarstelling van kerken aan moslims. Dit neemt niet weg dat de hierboven vermelde en veel gehoorde bezwaren niet snel mogen worden weggewuifd. Als zodanig zijn ze van pastorale aard omdat ze teruggaan op ernstige gewetensconflicten van christenen die met zo'n situatie gekonfronteerd worden. Mogen de kerkelijke instanties tot verkoop overgaan als de geloofsgemeenschap in ernstige geestelijke nood terecht komt? De geloofsgemeenschap is hierop nauwelijks voorbereid. Er bestaan nog te veel misverstanden en vooroordelen zowel bij moslims als christenen. De

Stuurgroep meent daarom dat in de huidige situatie uiterste terughoudendheid in acht genomen moet worden bij verkoop van kerken juist om de pastorale begeleiding van de gelovigen en de geloofsontwikkeling op dit gebied de volle kans te kunnen geven. De Stuurgroep betreurt het dat feitelijk de economische overwegingen op de geloofsontwikkeling vooruitlopen. De Stuurgroep meent dat in het begeleidingsproces van zowel de lokale geloofsgemeenschap als ook de kerkelijke beleidsinstanties een belangrijke rol voor haar in de naaste toekomst is weggelegd.

Voorzichtigheid geboden.

Goedbedoelde inzet zonder inzicht bij het realiseren van gebedsruimten voor moslims kan schade toebrengen zowel aan moslims zelf als ook aan de christengemeenschap. Daarom willen we hier wijzen op enkele voetangels. De islamitische wereld is een complex geheel van richtingen en stromingen, religieuze en politieke, die variëren van verdraagzaam tot extreem militant, zowel naar elkaar toe als ook t.o.v. het christendom. Men moet er zich dus wel van bewust zijn met wie men in zee gaat bij het praten over gebedsruimten. Er moet een diversiteit van moskeeën mogelijk kunnen zijn naar gelang het land van oorsprong, de verschillende tendenzen enz. Wij christenen hebben ook geen "eenheidskerken". Het is ook erg belangrijk dat de gelovige moslims zelf zo veel mogelijk

mogelijk betrokken worden bij moskeestichtingen zonder dat alles voor hen, maar zonder hen wordt geregeld. Ook moeten manipulatie of infiltratie van uiterrechtse of linkse politieke of religieuze stromingen vermijden, die niet worden aanvaard of geduld door de gelovigen zelf. Zo kunnen subsidies van buitenlandse regeringen of instanties verplichtingen of consequenties met zich meebrengen bijv. de inspraak bij het benoemen of aanstellen van een imâm (voorganger). Deze is weer verantwoordelijk voor het godsdienstig onderwijs wat niet beperkt blijft tot het Koranonderwijs. Zo kan een moskee met extremistische tendenzen niet alleen de relatie tussen Nederlanders en buitenlanders, tussen christenen en moslims schaden, maar tevens hun eigen integratie en emancipatie verhinderen. Voor een multi-religieuze en pluriforme samenleving blijven er dan niet veel kansen over. De Stuurgroep meent derhalve dat uiterste waakzaamheid geboden is om niet te kort te doen aan de hierboven geformuleerde optiek van het christelijk geloof.

Namens de Stuurgroep,
Drs. V. Hermans
Dr. P. Reesink

Reeds eerder verschenen in 1-2-1, informatiebulletin van de afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat R.K. Kerkgenootschap in Nederland. Nummer 3, 11 februari 1983.

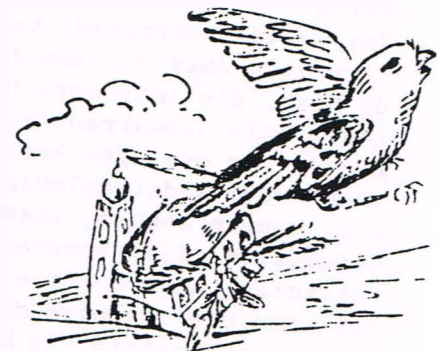
Verhaaltje.

DE MUS EN DE KLEM.

Een mus streek neer voor een opgestelde klem. Hij zei:

- Waarom buig je je zo ter aarde?
 - Die buigingen zijn voor het gebed.
- De slimme klem deed net alsof hij bad.
- Wat voor graan heb je daar?
 - Dat is voedsel voor de armen en behoeftigen.
 - Mag ik er een heel klein beetje van eten?
 - Ga je gang.

Toen de mus op het punt stond om wat graan op te pikken, pakte de klem zijn staart. De vogel vloog weg met de woorden: heb je ooit een Godshuis gezien, dat vogels de staart afsnijdt?

(Laghout, N. Afrika 1945)
uit: *Contes et récits maghrébins* door P. Reesink,
Ed. Naaman, Quebec, 1977, p.155.

Korte berichten.

Dialogo tussen christelijk-orthodoxe en islamitische theologen.

Aan de Grieks orthodoxe theologische faculteit van het Heilig Kruis bij Boston (U.S.A.) vond onder voorzitterschap van de Metropoliet Konstantinos van Derkoi (bij Istanbul) een ontmoeting plaats tussen christelijk-orthodoxe en islamitische theologen. Zij spraken onder meer over overeenkomsten en verschillen in orthodoxe en islamitische spiritualiteit, het volk God's in beide tradities, joden, christenen en moslims volgens de Koran, de religieuze politiek van het Osmaanse Rijk m.b.t. de orthodoxe christenen. De resultaten van deze dialoog zullen gepubliceerd worden in de Greek Orthodox Theological Review.

Uitdaging en aantrekking van de islam.

Onder deze titel heeft de Brusselse interuniversitaire faculteit van protestantse theologie van 23 tot 25 januari een interdisciplinaire conferentie georganiseerd met als sprekers prof. Ism. Safar (Syrië), prof. R. Anciaux (Brusselse V.U.), Ds. Sidza (Togo), Moh. Souilem, Mr. F. Dasseto en pater J. Scheuer. Een kort verslag is te lezen in Bulletin 153, 1985/1, blz. 29-34, Werk voor het Oosten, 8 Maria van Boergondiëstraat, 1040 Brussel.

Boodschappen einde Ramadan.

Ook dit jaar weer heeft de Nederlandse Raad van Kerken een brief verzonden aan ± 300 moskee-verenigingen (in het Turks, Arabisch en Nederlands) t.g.v. het einde van de Ramadan (het Kleine Feest, Suikerfeest) rond 19 juni. Plaatselijke kerken en R.K. dekenaten hebben deze wensen eveneens ontvangen in de hoop dat christenen op plaatselijk niveau contact opnemen met moslim medeburgers en medegelovigen. Ook is het denkbaar dat men besluit tijdens het Grote Feest (Offerfeest, Schapenfeest), ter herinnering aan het offer van Abraham, rond 26 augustus, als plaatselijke kerk mee te leven met de moslimgemeenschap. Het R.K. secretariaat voor niet-christenen heeft, zoals gebruikelijk, t.g.v. het 'Īd al fitr (einde van de vasten) een boodschap gericht aan alle moslimgemeenschappen over de hele wereld. Beide feestboodschappen zijn verkrijgbaar bij Begrip.

Studieconferentie.

Woodbrooke, A Quaker study centre,
1046 Bristol Road, Birmingham B29 6LJ
England.

September 13 - 15

Family law and multi-cultural Britain

A conference arranged in co-operation with the Selly Oak Colleges' Christian-Muslim study centre as part of a major investigation by the Churches Committee for Migrant Workers in Europe. British law and practice in relation to the needs and customs of those of other traditions now resident here will be examined. The focus will be on the position of Muslims within the overall situation in Britain today.

Fri. evening meal to Sun. lunch, 70 places. £ 32.50 (with reduced rates available).

Bovenstaande conferentie is één van de vijf, georganiseerd door de Churches Committee for Migrant Workers in Europe. De eerste conferentie vond plaats in februari 1985 in Birmingham. Er staan twee conferenties op het programma voor 1985/'86, in Arnoldsheim bij Frankfurt am Main. Ook ligt het in de bedoeling om in het vroege voorjaar van 1986 een conferentie te houden in Frankrijk. Het aantal deelnemers aan deze conferentie is beperkt. Voor Nederland maakt Drs. J. Slomp deel uit van de werkgroep. Geïnteresseerden kunnen zich tot hem wenden om nadere informatie bij voorkeur schriftelijk.

J. Slomp, Postbus 203, 3830 AE Leusden.

Toespraak Mgr. Bomers.

Op 19 januari 1985 werd in de Bijlmer officieel de moskee *Taibah* geopend. Namens de Bisschoppenconferentie waren Mgr. H.A.J. Bomers en P. Reesink hierbij aanwezig. De bisschop van Haarlem zei:

Eminentie, dames en heren, met name u broeders en zusters van de islam. Graag en van harte wil ik namens de R.K. Kerk van Nederland en de bisschoppenconferentie u gelukwensen met de totstandkoming en officiële opening van uw culturele centrum en Taibah-moskee. Ik meen te weten dat "Taibah" zo iets als welriekende geur betekent. Ik hoop en vertrouw erop dat deze Taibah-moskee zal bewerkstelligen, dat de geur van heiligheid, van onderwerping aan de wil van de almachtige God zich zal verspreiden.

Zo'n 10 jaar geleden waren er slechts enkele moskeeën in Nederland. Nu telt ons land ongeveer 200 moskeeën voor 300.000 moslims. Aan deze ontwikkeling hebben ook de kerken hun bijdrage geleverd:

de christenen stonden aan de zijde van de in de Duif gevluchte kerk-marokkanen om hun verblijfsrecht te ondersteunen; christenen hebben meegeholpen om gebedsruimten te verkrijgen voor moslim-medebroeders (bijv. in Almelo 1976); christenen werken binnen de Raad van Kerken aan de verbetering van de positie van de buitenlandse werknemers en aan de dialoog tussen moslims en christenen (sektie relatie wereldgodsdiensten en werkgroep islam);

de drie voornaamste kerken in Nederland hebben een islam-secretariaat met een functionaris voor de relatieopbouw moslims-christenen (de R.K. Kerk sinds 1974, de gereformeerde kerken sinds 1976 de Nederlands hervormde kerk sinds oktober 1983).

Het tweede vaticaanse concilie zei ten aanzien van moslims het volgende:

"De Kerk ziet met waardering naar de moslims, die de éne God aanbidden, de levende en uit zichzelf bestaande, de barmhartige en almachtige, de schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij leggen zich erop toe zich met heel hun hart ook aan Zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen, zoals Abraham naar wie het islamitische geloof zo graag teruggrijpt, zich aan God heeft onderworpen..."

Persoonlijk waardeer ik heel bijzonder in moslims dat zij, zoals de christenen, ervan overtuigd zijn dat een mens boete

moet doen voor zijn falen tegenover God en medemens. U doet dat op zo'n voortreffelijke manier door uw vasten in de ramadan. In dit opzicht kunt u een voorbeeld zijn voor veel christenen in Nederland, voor wie boete en vasten niet altijd is wat het zou moeten zijn.

Paus Paulus VI en de huidige paus Johannes Paulus II hebben vele malen in hun geschriften en toespraken de katholieken opgeroepen tot een dialoog met moslims. Zo zei Johannes Paulus II op 20 maart 1984: "De ervaring leert dat de dialoog veelvuldige vormen kan aannemen... Het gaat ook om de dagelijkse contacten tussen gelovigen, die geroepen zijn tot wederzijds respect en tot gemeenschappelijke kennis. Deze dialoog is gunstig voor een vreedzame samenleving en samenwerking om zo te geraken tot een rechtvaardiger maatschappij, waar de mens kan groeien in zijn hebben en niet alleen in zijn zijn". "De dialoog moet echter van twee kanten komen. Als christenen hun best doen vooroordelen over de islam uit de weg te ruimen om juistere beeldvorming te bevorderen van deze godsdienst, dan moeten ook moslims werken aan de afbraak van vooroordelen over het christendom en niet doorgaan ongefundeerde beschuldigingen te uiten aan het adres van het christendom. Zo kan men bijvoorbeeld niet staande houden, dat christenen veelgodendienaars zijn, dat ze de Evangelieën vervalst hebben, dat ze ontrouw zouden zijn aan de boodschap van Christus. Wij mogen niet in karikaturen over elkaar denken en spreken. Als wij hier in Nederland en in Europa aan de islamitische minderheden een plaats toekennen, zodat zij hun godsdienstige en culturele identiteit kunnen behouden en in praktijk brengen, dan moeten ook christelijke minderheden in landen met een islamitische meerderheid hun geloof kunnen praktiseren en uitoefenen. Dit is helaas niet het geval; in Saoedië-Arabië bijvoorbeeld is er niet één enkele christelijke kerk, omdat dit niet toegestaan is. Zonder deze wederkerigheid kunnen we de dialoog niet gaande houden.

Broeders en zusters van de islam, samen zijn we verantwoordelijk tegenover God voor de wereld en zijn toekomst. Samen worden we uitgedaagd te werken aan menselijke waarden, gerechtigheid en vrede, gezamenlijk

strijdend tegen de nieuwe afgoden van
geld en geweld, tegen racisme en discri-

minatie. Mogen we zo samen getuigen van
de éne levende en barmhartige God.

Uit: Samen kerk, Bisdomblad Haarlem, maart 1985.

Inhoudsopgave.

	Pagina::
De Moskee; inleiding.	1
§ 1 Ontstaan en ontwikkeling van de moskee.	2
§ 2 Architectuur van de moskee.	2
2.1. Mihrāb.	3
2.2. Minbar.	3
§ 3 De verschillende typen moskeeën.	4
§ 4 Heiligheid van de moskee.	4
§ 5 Personeel van een moskee.	5
§ 6 Moskeeën in een westerse gesecculariseerde maatschappij.	5
Noten	7
Bibliografie	8
Advertentie	10
Tip voor kinderkado	10
Moslimes helpen bij het vinden van moskee?	11
Practische kant	11
Democratische argumenten	11
Wederkerig	11
Theologisch-missionair aspect	12
Conclusie	12
Advies over verkoop van kerken door christenen aan moslimes	13
Vooraf	13
Verkoop van kerken: moeilijk, maar aanvaardbaar	13
· bezwaren tegen verkoop	13
Een vernieuwde kijk op de islam	15
Conclusie	15
Voorzichtigheid geboden.	16
Verhaaltje	16
Korte berichten	17
Dialogo tussen christelijk-orthodoxe en islamitische theologen.	17
Uitdaging en aantrekking van de islam	17
Boodschappen einde Ramadan	17
Studieconferentie	17
Toespraak Mgr. Bomers.	18
Redactie	20

"Het Beste uit Begrip"

Evenals het blad "Begrip" beoogt "Het Beste uit Begrip" bij te dragen tot dialoog en goede verstandhouding. Uit de eerste vijf jaargangen werden 19 van de 55 artikelen herdrukt in vier rubrieken: islamitische feesten en rituelen, islamitische wetgeving, theologie en politiek, en: relaties tussen moslims en christenen. Aan de orde komen zo het vasten en het gebed, het vrome "gedenken" van de 99 namen van God, de bedevaart en het offerfeest, alsmede de taak van de imam en een vergelijking tussen moskee en kerk. De islamitische wet betreft voedselregels, huwelijksrecht, seksualiteit en de positie van de vrouw. 'Islam en politiek' gaat o.a. over Libanon en Jeruzalem. Dit ligt iets verder van ons bed. Het vierde deel over relaties van moslims en christenen is van groot belang voor de dialoog. Het laat zien hoe moslims over Christus denken en hoe zij de gegevens van bijbel en koran met elkaar proberen te verzoenen, wat niet altijd lukt.

Dr.K.Wagtendonk

De prijs van het boek bedraagt f 15,50 incl. porto.

Te bestellen: Giro 4300211; t.n.v. Stg.Cura Migratorum - Begrip;

Luybenstraat 17;

5211 BR 's-Hertogenbosch

Tel: 073 - 145159

Redactie van Begrip.

- Dr. P.Reesink : relatieopbouw moslims-christenen, in dienst van Stg. Cura Migratorum. Eindredacteur. Luybenstraat 17; 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073 - 145159.
- Drs. J.Somp : predikant in algemene dienst van de Gereformeerde Kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving. Diensten-centrum; Postbus 203; 3830 AE Leusden. Tel. 033 - 943244.
- Drs.Mw. G.Speelman : functionaris voor de relaties christenen-moslims, vanuit de Ned. Hervormde Kerk. "Kerk en Wereld"; Postbus 19 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241.
- J.Th. Rijk : Secretaris van het R.K. Vreemdelingenpastoraat. Luybenstraat 17; 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073 - 145159.
- P.Backx : Pastor, Effenseweg 1; 4838 BA Breda. Tel. 076 - 132825.
- Buitenlandse correspondenten : Drs. G.Rouached-Versteegden; Rue la Liberté; 5121 Rejiche - Mahdia; Tunesië.
- Abonnementen en administratie: M. van der Eerden; Luybenstraat 17; 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073 - 145159.